

Komentarz Langkammera oparty jest o bogatą bibliografię. Autor przedstawił stan badań nad Ewangelią Markową do roku 1976 włącznie, nawet sięgając roku 1977. Założeniem jak najbardziej słusznym autora było dać — wobec istnego potopu literatury fachowej — bibliografię selekcyjną. Czasowe jej ramy określił latami 1960—1976. Oczywiście, kryteria wyboru danej pozycji mogą być różne, trzeba jednak zgodzić się na pewne klasyczne pozycje względnie takie, które w jakiś sposób przyczyniły się do rozwoju problematyki. Autor komentarza wybrał wszystkie klasyczne i najlepsze pozycje — należy mu tego pogratulować. Niemniej jednak recenzent widziałby jeszcze parę pozycji, które ewentualnie można by dołączyć. I tak w sekcji literatury pomocniczej: R. G. Bratcher — E. A. Nida, *A Translator's Handbook on the Gospel of Mark*, Leiden 1961. W sekcji monografii chciałoby się widzieć: F. Neirynck, *Duality in Mark. Contributions to the Study of the Markan Redaction* (BETL 31), Louvain 1973; M. Sabbe (red.), *L'Évangile selon Marc. Tradition et rédaction* (BETL 34), Gembloux-Louvain 1974; K. Tagawa, *Miracles et Évangile. La pensée personnelle de l'évangéliste Marc*, Paris 1966. Praca K. Kertelge, *Die Wunder Jesu im Markusevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*, München 1970 została chyba pomyłona z artykułem o podobnym tytule tegoż autora (obie pozycje zdają się być cytowane w komentarzu, ale w pomieszaniu).

Z dostrzeżonych ważniejszych błędów: s. 12 (bibliografia) jest: *Catchpole*, winno być: *Catchpole* (później w tekście jest już poprawnie); ss. 155 (literatura) i 409 (skorowidz autorów) jest: *Kuoch*, winno być: *Koch*; s. 409 (skorowidz autorów) jest: *Minette de Tillesse*, winno być: *Minette de Tillesse* (w tekście jest różnie cytowany). Mimo to korekta jest przeprowadzona bardzo starannie, a szereg doskonałych skorowidzów (ważniejszych terminów biblijnych i teologicznych, pojęć greckich, tekstów biblijnych i autorów) znakomicie ułatwia konsultację komentarza.

W sumie otrzymaliśmy cenne dzieło przynoszące chlubę polskiej biblijstycy. Gratulacje!

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

KS. PAWEŁ NOWICKI, — *Hebrajszczyzna biblijna*, ATK Warszawa 1978, stron 172.

Przeżywamy dziś w Kościele i egzegezie katolickiej pewien renesans studiów biblijnych nad tekstem świętym. Renesans ten obserwowac możemy od ukazania się wydanej w 1893 r. przez papieża Leona XIII encykliki biblijnej *Providentissimus Deus*, mówiącej o studiach biblijnych i wskazującej na wartość i znaczenie znajomości starożytnych języków biblijnych, koniecznych do dogłębnego studium Pisma św., dla poznania autentycznego tekstu Biblii i ducha starożytnych języków wschodnich, a zwłaszcza języka hebrajskiego.

Również następne dwie wielkie encykliki biblijne: *Spiritus Paraclitus* Benedykta XV (1920) i *Divino afflante Spiritu* Piusa XII (1943), podjęły ten problem i akcentowały konieczność znajomości języków biblijnych dla dobrego odczytania litery i ducha Biblii, aby lepiej poznać środowisko i kul-

ture, w jakich zostało spisane słowo Boże. Wskazywał na ten kierunek studiów szczególnie wyraźnie Ojciec św. Pius XII, dając zielone światło dla znajomości języków i przekładów Pisma św. z języków oryginalnych na języki współczesne obok szacownego, ale tchnącego przecież duchem wieków tekstu łacińskiej Wulgaty.

Myśl tę podjął bardzo wyraźnie Sobór Wat. II w Konstytucji o Objawieniu — *Dei Verbum*. Mając na uwadze troskę o dobrą znajomość Pisma św. przez wiernych, zaleca przekłady Biblii z języków oryginalnych, mówi: „Ponieważ słowo Boże powinno być po wszystkie czasy wszystkich dostępne, Kościół stara się o to z macierzyńską troskliwością, aby opracowano odpowiednie i ściśle przekłady na różne języki, zwłaszcza z oryginalnych tekstów ksiąg świętych” (*Dei Verbum* 22).

Realizując te wytyczne papieży i Soboru, egzegeci biblijni dokonują dziś wiele przekładów Biblii na języki współczesne. Jesteśmy świadkami tego dzieła i w Polsce, bo na naszym polskim terenie posługujemy się dziś tekstem polskim Pisma św. przełożonym z języka hebrajskiego i greckiego, jaki dali nam bibliści polscy — *Biblię Tysiąclecia* pod redakcją benedyktynów tynieckich (Poznań 1965), czy też przekład biblistów poznańskich również z języków oryginalnych (Poznań 1973).

Przekłady Biblii z języków oryginalnych domagają się znajomości tych języków. Dlatego z radością przyjęliśmy nowy podręcznik języka hebrajskiego, wydany przez znanego i cenionego znawcę języków starożytnego Wschodu Ks. prof. Pawła Nowickiego.

Jest to rozszerzone i uzupełnione wydanie poprzedniego podręcznika, jaki został wydany przez tegoż Autora nakładem ATK w 1958 r.

Hebrajszczyzna biblijna jest obszernym podręcznikiem do studiowania języka hebrajskiego w seminariach polskich, mimo iż nowe *Ratio studiorum* dopuszcza j. hebrajski w studiach seminaryjnych jako przedmiot *ad libitum*.

Książka składa się z trzech części. Część pierwsza (s. 9—81), daje podstawy gramatyki hebrajskiej, począwszy od alfabetu, przez wszystkie zasady i reguły spółgłosek i samogłosek, aż do odmian zaimków, rzeczowników i czasowników.

Część druga (s. 83—124) stanowi komentarz filozoficzny do II roz. Księgi Wyjścia (Wj 2, 1—25). Jest to szczegółowe omówienie gramatyczne poszczególnych słów z Wj 2, 1—25, dające wzór egzegezy szczegółowej omawianego tekstu.

Część trzecia (s. 125—163) jest rozszerzeniem pierwszej części gramatycznej. Podaje w niej Autor szczegółowe zasady gramatyki hebrajskiej, z fonetyki i morfologii. Na końcu znajduje się alfabetyczny spis wyrazów objaśnionych w części drugiej, pozwalający dobrze zorientować się w omawianym tekście.

Omawiany podręcznik Ks. prof. P. Nowickiego jest dobrą pomocą dla studiujących w polskich seminariach studentów teologii, kandydatów do wnikliwej i solidnej znajomości j. hebrajskiego, pozwalającej na dokonywanie coraz lepszych przekładów Biblii na nasz ojczysty język. Pozwala on w sposób systematyczny i metodyczny zgłębić tajniki języka hebrajskiego i dobrze przygotować nowe kadry biblistów polskich do prowadzenia żmudnej i trudnej pracy badawczej nad słowem Bożym, pozwalającej dzięki dobrym przekładom dobrze poznać słowo Boże szerokim rzeszom katolików polskich.

Wdzięczni więc jesteśmy Ks. Prof. P. Nowickiemu, że swój długoletni dorobek naukowy i dydaktyczny poszerzył o jeszcze jedną pozycję — *Hebrajszczyzna biblijna* — i jako dobry znawca przedmiotu dał nam podręcznik i przewodnik pozwalający poznać biblijny język hebrajski.